

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАЙ-ТОҢ МАЙ ИНДУСТРИЯСЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУ:
ТҮЙІНДІ МІНДЕТТЕР, БӘСЕКЕЛЕСТІК АРТЫҚШЫЛЫҚТАР**

**FINANCING KAZAKHSTAN'S OIL AND FATS INDUSTRY:
KEY CHALLENGES, COMPETITIVE ADVANTAGES**

**ФИНАНСИРОВАНИЕ МАСЛОЖИРОВОЙ ИНДУСТРИИ КАЗАХСТАНА:
КЛЮЧЕВЫЕ ЗАДАЧИ, КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА**

Г.Е. ЕСІМХАН^{1*}

Ph.D докторанты

Ж.Б. АЛЫБАЕВ²

э.ғ.д., профессор

Н.Т. САРТАНОВА³

э.ғ.к., доцент

^{1,3}А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан

²Жүсіп Баласағын атындағы Қырғыз ұлттық университеті, Бішкек, Қырғызстан

*автордың электрондық поштасы: guldana_esimhan@mail.ru

G. YESSIMKHAN^{1*}

Ph.D student

D. ALYBAEV²

Dr.E.Sc., Professor

N. SARTANOVA³

C.E.Sc., Associate Professor

^{1,3}A. Baitursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan

²J. Balasagyn Kyrgyz National University J. Balasagyn, Bishkek, Kyrgyzstan

*corresponding author e-mail: guldana_esimhan@mail.ru

Г.Е. ЕСІМХАН^{1*}

докторант Ph.D

Д.Б. АЛЫБАЕВ²

д.э.н., профессор

Н.Т. САРТАНОВА³

к.э.н., доцент

^{1,3}Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы,

Костанай, Казахстан

²Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, Бишкек, Кыргызстан

*электронная почта автора: guldana_esimhan@mail.ru

Аңдатпа. Мақала Қазақстанның май саласын қаржыландыру, түйінді проблемаларды анықтау және оларды шешу бағыттарын айқындау мәселелеріне арналған. Май өнеркәсібі елдің агроөнеркәсіптік кешенінің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады және ішкі нарықты азық-түлікпен жабдықтауда, экспорттық әлеуетті ұлғайтуда маңызды рөл атқарады. Алайда, соңғы жылдары бұл тамақ сегменті қаржылық қамтамасыз етудің жеткіліксіздігіне, инвестициялық тартымдылықтың төмендігіне және өндірісті кеңейту үшін мүмкіндіктердің шектеулігіне байланысты бірқатар факторлармен бетпе-бет келуде. *Мақсаты* - мемлекеттік қолдауды, банк кредиттерін және жеке инвестицияларды тартуды қоса алғанда, май индустриясы кәсіпорындарын бюджеттеу көздері мен құрылымын талдау. *Әдістері* - монографиялық, экономикалық-статистикалық талдау, салыстыру және синтездеу, логикалық негіздеу. Статистикалық есептілік деректері ақпараттық база болды. *Нәтижелері* - ғылыми тәсілдер мен май комбинаттарын мемлекеттік субсидиялау шаралары қаралады. Заңнамалық базаны одан әрі жетілдіру және республиканың май саласының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың өлшемі ретінде май секторына шетел капиталының ағыны үшін қолайлы жағдайлар жасау қажеттігі көрсетілді. *Қорытынды* - мемлекеттің пәрменді көмегі, табиғи ресурстардың болуы және майлы дақылдар мен оларды қайта өңдеу өнімдеріне

Abstract. The article is devoted to the issues of financing the oil and fat industry of Kazakhstan, identifying key problems and determining the directions of their solution. The oil and fat industry is one of the important components of the agro-industrial complex of the country and plays a significant role in supplying the domestic market with food and increasing export potential. However, in recent years, this food segment is facing a number of factors related to insufficient financial support, low investment attractiveness and limited opportunities for production expansion. *The aim* is to analyze the sources and structure of budgeting of the oil and fat industry enterprises, including state support, bank loans and attraction of private investment. *Methods* - monographic, economic and statistical analysis, comparison and synthesis, logical reasoning. The data of statistical reporting served as the information base. *Results* - scientific approaches and measures of state subsidization of oil and fat mills are considered. The necessity of further improvement of the legislative base and creation of favorable conditions for the inflow of foreign capital into the oil and fats sector as a criterion for increasing the competitiveness of the oil and fats industry of the republic is shown. *Conclusions* - effective assistance of the state, availability of natural resources and increasing world demand for oilseed crops and products of their processing contribute to capacity building of the oil and fat industry for further growth and development. The results of the research, conclusions and proposals are of interest to researchers and practitioners involved in the organization of exports of agricultural products. The realization of innovative orientation to the technological process will allow to produce high-quality environmentally friendly food products, which enjoy consumer advantages in domestic and foreign markets, to improve the environmental awareness of the population.

Аннотация. Статья посвящена вопросам финансирования масложировой отрасли Казахстана, выявлению ключевых проблем и определению направлений их решения. Масложировая промышленность является одной из важных составляющих агропромышленного комплекса страны и играет значимую роль в снабжении внутреннего рынка продовольствием, увеличении экспортного потенциала. Однако в последние годы этот пищевой сегмент сталкивается с рядом факторов, связанных с недостаточным финансовым обеспечением, низкой инвестиционной привлекательностью и ограниченными возможностями для расширения производства. *Цель* - анализ источников и структуры бюджетирования предприятий масложировой индустрии, включая государственную поддержку, банковские кредиты и привлечение частных инвестиций. *Методы* – монографический, экономико-статистического анализа, сравнения и синтеза, логического обоснования. Информационной базой послужили данные статистической отчетности. *Результаты* - рассматриваются научные подходы и меры государственного субсидирования масложировых комбинатов. Показана необходимость дальнейшего совершенствования законодательной базы и создания благоприятных условий для притока иностранного капитала в масложировой сектор как критерия повышения конкурентоспособности масложировой отрасли республики. *Выводы* - действенная помощь государства, наличие природных ресурсов и возрастающий мировой спрос на масличные культуры и продукты их переработки способствуют наращиванию мощностей масложировой промышленности для дальнейшего роста и развития. Результаты исследования, выводы и предложения представляют интерес для научных работников и практиков, занимающихся организацией экспорта продукции АПК. Реализация инновационной направленности к технологическому процессу позволит изготавливать высококачественный экологически чистый пищевой продукт, пользующийся потребительскими преимуществами на внутреннем и внешнем рынках, улучшать экологическую грамотность населения.

Key words: agro-industrial complex, financing, state support, investments, innovative technologies, export potential, competitiveness, market, social stability.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, финансирование, государственная поддержка, инвестиции, инновационные технологии, экспортный потенциал, конкурентоспособность, рынок, социальная стабильность.

Мақала түсті: 15.10.2024. Сараптамадан кейін мақұлданды: 03.12.2024. Қабылданды: 14.12.2024.

Kіріспе

Май саласы Қазақстанның агроөнер-кәсіптік кешенінің негізгі және перспективалы құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Бұл саладағы кәсіпорындар өсімдік майлары, маргариндер, майлар, спрэдтер, майонездер және тұздықтар сияқты әлеуметтік маңызды өнімдерді шығарады. Май өнімдері халықтың арасында ғана сұранысқа ие емес, сонымен қатар құс шаруашылығы, мал шаруашылығы, құрама жем және кондитерлік өнімдер өндірісін қоса алғанда, АӨК-нің аралас секторларында белсенді қолданылады. Сонымен қатар, ол бояу өнеркәсібінде, сабын жасауда және жуғыш заттар өндірісінде қолданылады.

Май секторындағы өзгерістер экономиканың басқа салаларына кеңінен әсер етеді. Мысалы, май шикізатының жетіспеушілігі өсімдік майының ғана емес, сонымен қатар ет, сүт, жұмыртқа (ақуызы жоғары жем құнының өсуіне байланысты), сондай-ақ басқа да тұрмыстық тауарлар мен химия бағасының өсуіне әкеледі.

"Қазақстан–2050" мемлекеттік стратегиясы агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың тиімділігіне бағытталған. Онда негізгі міндеттер айқындалды: Ауыл шаруашылығын тұрақты дамыту арқылы елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, жергілікті, өз өнімінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Сонымен бірге ішкі және сыртқы нарықтарда аграрлық өнімді сату көлемін ұлғайту көзделді. Сондай-ақ, бұл стратегияда азық-түлік пен ауыл шаруашылығы шикізатының импортын қысқарту жоспарланған болатын. Мұның бәріне тиімді мемлекеттік қолдау және ауыл шаруашылығы өндірісін қаржыландыру жүйесі арқылы қол жеткізуге болады.

Тұтастай алғанда агроөнеркәсіптік кешенді және май шаруашылығы саласын қаржылық қолдаудың мемлекеттік саясатын негізге ала отырып, атап айтқанда, 2020-2024 жылдар аралығында АӨК-нің май шаруашылығы кіші кешенін қаржыландыру қосылған құны бар өнім экспортын өсіруге бағытталды. Қазақстанда май саласын прогрессивті дамыту үшін 2021 жылы майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің Ұлттық қауымдастығы (бұдан әрі-МДҚҰК) құрылды.

Қазіргі уақытта май өнеркәсібі айтарлықтай прогреске қол жеткізді және оны

елдің АӨК-дегі ең жылдам дамып келе жатқан салалардың бірі деп атауға болады. Халықты жоғары сапалы табиғи азық-түлікпен қамтамасыз ете отырып, сала Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге елеулі үлес қосады және импортты алмастыру бағдарламаларын іске асыру үшін әлеуетті сақтайды.

2011 жылдан бастап Қазақстан майлы дақылдарды өндіруші ретіндегі өз позициясын сенімді түрде нығайтып келеді. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің (бұдан әрі-ҚР АШМ) деректері бойынша 2012 жылдан бастап майлы дақылдардың егіс алқаптары бір миллион гектардан астам ұлғайды, ал орташа жылдық өндіріс егіс алқаптарын әртараптандыру шеңберінде бір миллион тоннаға өсті. Соған қарамастан, майлы дақылдар саласы Қазақстанда майлы дақылдар мен өсімдік майларын өндірушілермен тығыз қарым-қатынас орнатуға көбірек мүдделі, бұл негізінен елдегі майлы өнімдерді тұтынудың артуына байланысты. Айта кету керек, Қазақстан осындай қысқа мерзімде май өнеркәсібінің қарқынды дамуына қол жеткізді, он жыл ішінде ел ірі импорттаушылардың ондығына кірді.

Әдебиетке шолу

Әдеби шолуда май саласының маңыздылығының негізгі аспектілері, оның құрамдас бөліктері қарастырылады.

Май өнеркәсібі – ауыл шаруашылығының ажырамас бөлігі болып табылатын және ел экономикасында маңызды рөл атқаратын кез келген елдің агроөнеркәсіптік кешіне (АӨК) қосқан үлесі Aidarov T.A., Ramashova A.N., Daurbayeva M.O. et al. [1], Dhoundiyal S., Kaur A., Alam A. [2] күнбағыс, рапс, соя және басқа да майлы дақылдарды өсіру ауылдық аймақтар үшін негізгі табыс көздерінің бірі болып табылатынын атап өтті.

Peddyreddy S.R. [3] май өнеркәсібі майлы дақылдарды өсірушілерден бастап өңдеу зауыттарының жұмысшыларына дейін мындаған адамдар үшін жұмыс орындарын құрып жатқанын, осылайша халықтың жұмыспен қамтылуын арттыру арқылы әлеуметтік шиеленісті төмендететінін көрсетті. Lobova S.V., Alekseev A.N., Bogoviz J.V. et al. [4] майлы дақылдарды өсіру ауыл шаруа-

шылығын әртараптандыруға ықпал ететінін жазған.

Өз өндірісін дамыту импортқа тәуелділікті азайтады және елдің азық-түлік қауіпсіздігін нығайтады (Martin W., Laborde D.) [5], (Butakova M.M., Borisova O.V., Goryaninskaya O.A.) [6].

Бутакова М.М., Горянинская О.А. [7] өз жұмыстарында импортты төмендету өсімдік майларының ішкі өндірісін ұлғайту арқылы жүзеге асырылатынын, осылайша елдің сауда балансын жақсартатынын анықтады.

Nadidi M., Aghababaei F., McClements D.J. [8] ескертіп қой sunflower май өнеркәсібі қайта өңдеу өнеркәсібінің дамуын ынталандырады. Соңғы жылдары өндірістік қуаттылықтар жаңартылуда, бұл жоғары сапалы өнім шығаруға мүмкіндік береді, сонымен қатар терең өңдеу процестерін жақсартады деп көрсетті.

Bobo G., Nicolau-lapeña I., Aguiló-aguayo I. [9] терең өңдеудің маңыздылығын атап өтті. Сондықтан өңдеу секторы шикі май өндіру арқылы ғана емес, сонымен қатар мал азығы ретінде пайдалануға немесе экспорттауға болатын қайта өңдеу өнімдерімен (торт, ұн) дамиды. Өңдеу секторының тиімділігін арттыру үшін технологиялық инновациялар маңызды, өйткені заманауи технологияларды енгізу өндіріс тиімділігін арттыруға, экологиялық көрсеткіштерді жақсартуға және қалдықтарды азайтуға мүмкіндік береді (Members' participation in the normal...) [10].

Шобы Р.А., Ромашкина Н.Г., Рыбальский Н.Б. [11] май саласы мемлекет тарапынан да, жеке сектор тарапынан да қомақты инвестициялар тартады деп мәлімдейді.

Кажиева Ж.Х., Жайлаубаева Ш.Д. [12] Қазақстанның май өнімдерінің айтарлықтай экспорттық әлеуеті бар екенін анықтады. Ибрагимов Я.М.; Ибрагимов Я.М., Ромашкин Р.А. [13,14] агроөнеркәсіптік кешенді қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары шеңберінде (субсидиялар мен жеңілдетілген несиелер) май саласы даму үшін айтарлықтай ресурстар алатынын атап өтті.

Материалдары мен әдістері

Мақаланы жазу кезінде саланы қаржыландыруды талдауға бағытталған жалпы ғылыми әдістер де, мамандандырылған әдістер де қолданылды: талдау қаржыландыру көздері, инвестициялар көлемі, мемлекеттік қолдау бағдарламалары сияқты т.б. мәселелердің жекелеген элементтерін егжей-тегжейлі зерттеуді қамтиды; синтез қаржыландырудың әртүрлі аспектілері арасындағы байланыс туралы қорытынды жасауға және жағдайды жақсарту

бойынша ұсыныстар беруге көмектесті; контент-талдау және деректі әдістер саланы қаржыландыру мен қолдаудың негізгі бағыттарын бөліп көрсете отырып, заңнамалық актілердің, нормативтік құжаттардың, мемлекеттік қолдау бағдарламаларының мазмұнын талдауға мүмкіндік берді.

Жүйелі тәсіл әдісі Қазақстанның кең агроөнеркәсіптік жүйесінің бөлігі ретінде май саласын қарауда пайдаланылды. Саланы қаржыландыру жалпы мемлекеттік саясат, жаһандық экономикалық жағдайлар және ауыл шаруашылық секторы тұрғысынан қарастырылды. Жүйелік тәсіл қаржылық қолдау, инвестициялар, логистика, экспорттық инфрақұрылым және технологиялық модернизация сияқты әртүрлі компоненттер арасындағы негізгі байланыстарды анықтауға көмектесті.

Статистикалық әдістер қаржыландыру динамикасы, май өнімдерін өндіру, экспорттау және импорттау көлемі туралы сала бойынша статистика мен деректерді пайдаланған кезде белгілі бір нәтижелер, қорытындылар мен ұсыныстар алуға мүмкіндік берді. Сараптамалық бағалау әдісі де қолданылды. Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің Ұлттық қауымдастығы өкілдерінің сараптамалық сұхбаттары нақты және өміршең ұсыныстарға мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Қазақстанның май саласы елдің агроөнеркәсіптік кешенінде маңызды орын алып, тұрақты өсуді көрсетіп отыр. Май өндірісі негізінен күнбағыс, рапс, соя және зығыр сияқты майлы дақылдарды өсіруге байланысты. Бұл дақылдар мал шаруашылығында қолданылатын өсімдік майлары мен тағамдарын өндіруге арналған шикізат болып табылады. Соңғы жылдары майлы дақылдарға арналған егіс алқаптарының өсуі байқалды (Ауыл, орман, аңшылық және...; Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығы...) [15, 16].

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің мәліметінше, 2023 жылы майлы дақылдардың егіс алқабы 3 млн гектардан асты, бұл өткен жылдармен салыстырғанда 30%-ға артық. Майлы дақылдар өндірісінің жалпы көлемі өсуде, бұл агротехнологиялардың жақсаруымен және өнімді сорттардың енгізілуімен байланысты. 2022 жылы майлы дақылдар өндірісі жылына шамамен 2,7-3 млн тоннаға жетті, бұл соңғы жылдардағы тұрақты нәтиже (Ауыл шаруашылығы министрлігі) [17].

Қазақстанда өсімдік майларын өндірумен айналысатын 50-ден астам өңдеу кәсіпорындары жұмыс істейді. Өңдеудің

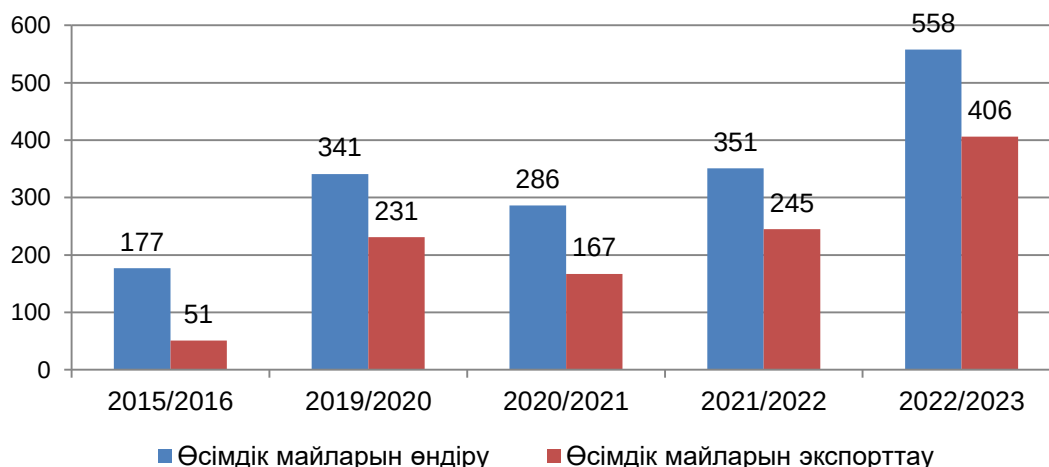
жиынтық қуаты жылына шамамен 2,5-3 млн тонна майлы дақылдарды құрайды. Соңғы жылдары шығарылатын өнім көлемін ұлғайту және оның сапасын жақсарту үшін өндірістік қуаттарды белсенді жаңғырту жүргізілуде. 2023 жылғы мәліметтер бойынша, Қазақстанда өсімдік майы өндірісі жылына 500 мың тоннадан асты. Өндірілетін негізгі майлар – күнбағыс және рапс, сонымен қатар аз мөлшерде – соя және зығыр майлары.

Май өнімдерінің экспорты ел экономикасында маңызды рөл атқарады, ал импорт ішкі өндірісті ұлғайту арқылы төмендеуін жалғастыруда. Қазақстан өсімдік майларын, негізінен күнбағыс және рапс майларын белсенді экспорттайды. 2022 жылы Өсімдік майларының экспорты шамамен 350-400 мың тоннаны құрады, негізгі экспорттық

бағыттар Қытай, Ресей, Орталық Азия елдері (Өзбекстан, Түркіменстан, Тәжікстан), Иран және Ауғанстан болып табылады.

Күнбағыс майы негізгі экспорттық өнім болып қала береді, оның экспорттағы үлесі 60%-дан асады. Өсімдік майларының импорты ішкі өндірістің дамуына байланысты айтарлықтай төмендеді. 2022 жылы импортының көлемі 50 мың тоннадан аз болды, бұл елдің май өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз етуінің жоғары дәрежесін көрсетеді (Ауыл, орман, аңшылық және...) [15].

2023 жылы тазартылған және тазартылмаған өсімдік майлары экспортының нақты көлемі 40,7%-ға өсті. Сонымен бірге импорт 2022 жылмен салыстырғанда 2,2%-ға қысқарды және 4 044,4 млн АҚШ долл. құрады (1 сурет).

Ескерту: дереккөз (Ауыл, орман, аңшылық және...; Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің...) [15, 18]
1 сурет – Өсімдік майларын өндіру және экспорттау, мың тонна

Майлы дақылдар бойынша ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу үлесі жалпы өндіріс көлемінде 45%-ға жетті. Жергілікті биліктің мәліметінше, өсімдік майын өңдеу және өндіру кәсіпорындарының қуаттылығының жүктелуі 2023 жылы 33% құрады. Өңдеу өнеркәсібін дамытудағы негізгі кедергілерге шикізат базасы мен инфрақұрылымның әлсіздігі, тозған жабдықтар, шикізатты сатып алу үшін айналым қаражатының жетіспеушілігі, импорттың жоғары үлесі және техникалық реттеу нормаларының сақталуын бақылаудың тиімді жүйесінің болмауы жатады. 2022-2023 жылдардағы қазақстандық май өнімдерінің жалпы валюталық түсімі 509 млн долл. құрады (2 сурет).

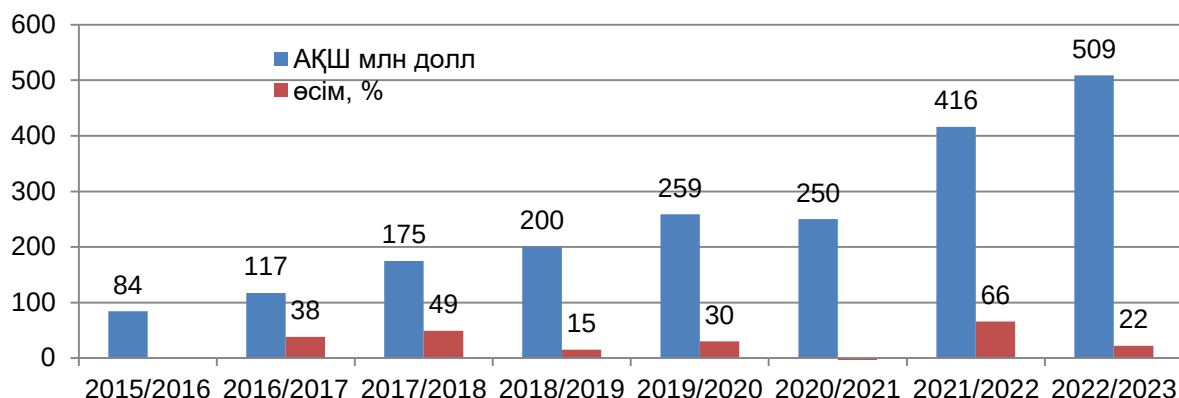
Дегенмен, саланың одан әрі дамуын тежейтін бірқатар факторлар бар. Біріншіден, бұл шетелге майлы дақылдарды әкелуге, сондай-ақ тұқымдық материалдың төмен өнімділігіне және сәйкесінше жалпы

жинаудың аздығына байланысты шикізаттың өткір тапшылығы. Егер 2018 жылы Қазақстаннан майлы дақылдар экспортының көлемі 1 000,6 мың тоннаны құраса, 2019 жылы ол 26,9%-ға ұлғайып, 1 269,7 мың тоннаны құрады (Ауыл шаруашылығы министрлігі; Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің...) [17, 18].

Қазіргі уақытта республикада шикізаттың жеткілікті мөлшері өндіріледі, оны қайта өңдеуге арналған қуаттар бар, бірақ олардың барлығы толық жүктелмеген, яғни отандық өндірушілердің өсімдік майларын, майларды және майонездерді шығару бойынша іске асырылмаған әлеуеті бар. Кәсіпорындардың өндірістік қуаттарының жүктемесінің төмендеуі, сайып келгенде, Қазақстанның май саласының жойылуына әкелуі мүмкін. Майлы дақылдардан қайта өңделген өнім өндіру көлемінің барынша өсуін қамтамасыз ететін қорғау шаралары қажет. Мәселені отандық қайта өңдеуші-

лерге шикізат тапсыратын ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер үшін шетелге майлы дақылдарды әкетуге уақытша

экспорттық баж және субсидиялар енгізу есебінен шешуге болады.

Ескерту: дереккөз (Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің...) [18]

2 сурет – Май өнімдерін экспорттаудан түскен түсім, млн АҚШ доллары

Бұдан басқа, республикада гендік-модификацияланған организмдерді (ГМО) пайдалана отырып жасалған өнім айналымын реттейтін заң жоқ. 2011 жылдың наурыз айында Қазақстан Парламентіне "гендік инженерлік қызметті мемлекеттік реттеу туралы" заң жобасы қарауға келіп түсті, ол елдегі ГМО нарығын бақылауға тиіс болатын. Алайда, заңның бұл жобасы ҚР Парламенті Мәжілісінен Үкіметтің 30.05.2016ж. №307 қаулысымен қайтарып алынды. ГМО айналымын заңнамалық реттеу мәселесі Қазақстан үшін ғана емес, көптеген Еуропа елдері үшін де өзекті.

Еуропалық Одақта ГМО көмегімен алынған өнімдердің айналымын реттейтін қатаң ережелер бар және бұл тақырыпқа қатысты саясат сақтық принципіне негізделген. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының аумағында ГМО айналымы (оның ішінде әкелу, тасымалдау, сақтау, таңбалау, өткізу) бірқатар нормативтік-құқықтық құжаттармен реттеледі: ҚР Экологиялық кодексі, "Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы" ҚР Кодексі, "Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы" ҚР Заңы, "Құқықтарды қорғау туралы" ҚР Заңы, Кеден одағының техникалық регламенттері.

Осыған қарамастан, бірыңғай үйлестіру орталығы мен тиісті нормативтік актілердің болмауына байланысты Қазақстанға соядан жасалған әртүрлі ауыл шаруашылығы дақылдарын, оның ішінде майлы дақылдарды себуге арналған гендік-модификацияланған тұқым материалы тасымалданып отырады (Ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеуді...) [19].

Бағалау бойынша, алдағы үш маусымда қазақстандық май өнімдерінің жалпы

валюталық түсімі 700 млн доллардан асып, 2028 жылға қарай 1 млрд. долларға жетуі мүмкін. Тұтастай алғанда, Қазақстанда қойылған міндеттерді іске асыру үшін барлық мүмкіндіктер бар: қолайлы географиялық жағдай, логистикалық мүмкіндіктер, экспорттық нарықтар, шикізат базасы, оны дамыту үшін жыл сайын субсидиялау ұлғаяды және егіс алқаптары кеңейтіледі.

Бұл майлы дақылдарды өндіруді субсидиялау және қайта өңдеу қуаттарын жаңғырту сияқты мемлекеттік бағдарламалардың іске асырылуымен расталады, салаға инвестициялардың өсуіне ықпал етеді. Субсидиялар тұқым, тыңайтқыш сатып алуға, сондай-ақ өндірістік желілерді жаңғыртуға беріледі. Мемлекет тарапынан да, жеке сектор тарапынан да инвестициялардың айтарлықтай өсуі байқалады.

2020-2024 жылдар кезеңінде Қазақстанда май саласын қаржыландыру бірнеше негізгі көздер арқылы жүзеге асырылды: мемлекеттік қолдау бағдарламалары, банктік несиелеу, жеке компаниялардың инвестициялары, сондай-ақ халықаралық қаржы институттары. Мемлекеттік бағдарламалар Қазақстанның агроөнеркәсіптік секторын, оның ішінде май саласын қаржыландыруда маңызды рөл атқарады. Негізгі қолдау шараларына субсидиялау, жеңілдетілген несиелеу және өндірісті модернизациялау және кеңейту үшін мемлекеттік гранттар кіреді. Қаржыландырудың негізгі көздері мен көлемін қарастырамыз (1 кесте).

2020-2024 жылдар кезеңіндегі Қазақстанда май саласын қаржыландырудың жалпы көлемі 3 суретте көрсетілген.

1 кесте – 2020 жылдан 2024 жылға дейінгі кезеңде Қазақстанда май саласын қаржыландыру көздері мен көлемі

Дереккөздердің атауы	Қаржыландыру көлемі
«Агробизнес-2025» бағдарламасы	
Мемлекеттік бағдарлама ауыл шаруашылығы мен қайта өңдеу кәсіпорындарын қолдауға бағытталған: тұқым, тыңайтқыш, қайта өңдеуге арналған жабдық сатып алуға субсидиялар берілді, сондай-ақ өндірісті жаңғыртуға жеңілдікпен несиесі ұсынылды.	Бағдарлама арқылы май секторын және басқа да аралас салаларды қолдауға 100 млрд. теңгеден астам қаржы бөлінді. Осы соманың едәуір бөлігі майлы дақылдар фермерлері мен өңдеу зауыттарын қолдауға бағытталған.
Майлы дақылдар өндірісін субсидиялау бағдарламасы	
Осы бағдарлама арқылы фермерлер тұқымдар мен өсімдіктерді қорғау құралдарын сатып алуға субсидия алады.	Ауыл шаруашылығы министрлігінің мәліметінше, 2023 жылы майлы дақылдар өндірісіне субсидиялар шамамен 20 млрд. теңгені құрады.
Экспортты мемлекеттік қолдау	
Экспорттық әлеуетті арттыру үшін май өнімдерін халықаралық нарықтарға тасымалдауға және логистикаға субсидиялар беріледі.	Мемлекет май өнімдерінің экспортын қолдау үшін 10 млрд. теңгеден астам қаржы бөліңді.
Банктік несиелеу	
Талданған кезеңде коммерциялық банктер май секторын, әсіресе өнімді өңдеумен және экспорттаумен айналысатын ірі компанияларды белсенді түрде қаржыландырды. Банктік несиелер өңдеу зауыттарын модернизациялауға күрделі салымдарды қаржыландырудың едәуір үлесін құрады.	Halyk Bank және Kaspi Bank сияқты ірі банктер салыстырмалы түрде төмен пайыздық мөлшерлемелермен несиесі берді (жылдық 6-9%). Қазақстан Ұлттық банкінің мәліметінше, 2022 жылы май-май секторына несиесі беру көлемі шамамен 15 млрд. теңгені құрады.
Мемлекеттік қолдау бағдарламалары	
Қазақстанның агроөнеркәсіптік секторына несиесі беру коммерциялық банктер және Аграрлық несиелік корпорация (АКК) және ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры (АШҚҚК) сияқты мамандандырылған қаржы мекемелері арқылы жүзеге асырылады.	АКК ауыл шаруашылығы техникасын, тұқымдарды, тыңайтқыштарды сатып алуға, сондай-ақ АКК арқылы май саласының қайта өңдеу кәсіпорындарын жаңғыртуға 40 млрд. теңгеден асты.
Жеке инвестициялар	
«Көкше» агрофирмасы, «Олжа Агро» агрофирмасы және «Теңізшевройл» компаниясы сияқты ірі компаниялардың жеке инвестициялары майлы дақылдарды қайта өңдеу зауыттарын салуға және жаңғыртуға инвестиция салды.	2021 жылы Қазақстанның оңтүстігінде майлы дақылдарды қайта өңдейтін заманауи зауыт ашылды, оған инвестициялар шамамен 8 млрд. теңгені құрады.
Шетелдік инвестициялар	
Қазақстан май саласына шетелдік инвестицияларды тартуда. Қытайлық және ресейлік инвесторлар майлы дақылдарды өңдеуге, әсіресе Орталық Азия мен Қытай нарықтарына өнім экспортын кеңейту шеңберінде белсенді инвестиция салуда.	2023 жылы май секторына шетелдік инвестициялар 10 млрд. теңгеден асты.
Халықаралық қаржы институттары	
Дүниежүзілік банк ауыл шаруашылық өндірісін жаңғыртуға және климаттың өзгеруіне төзімділікті арттыруға бағытталған жобаларды қаржыландырды.	Түрлі бағдарламалар аясында агроөнеркәсіптік секторды дамытуға шамамен 50 млн АҚШ доллары бөлінді, оның бір бөлігі май кешенін қолдауға бағытталған.
Еуропалық Қайта құру және даму банкі қайта өңдеу кәсіпорындарының энергия тиімділігі мен экологиялық тұрақтылығын арттыруға байланысты жобаларды қаржыландыруға белсенді қатысады.	2022 жылы ЕҚДБ Қазақстанның солтүстік-шығысындағы күнбағыс өңдейтін ірі зауыттардың бірін жаңғыртуға 25 млн еуро көлемінде несиесі берді.
Ескерту: авторлар дереккөздер бойынша қорытындылады (Ауыл шаруашылығы министрлігі; Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің...) [17, 18]	

Ескерту: деректер бойынша авторлар жинақтады және құрастырды (Ауыл шаруашылығы министрлігі; Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің...) [17, 18]

3 сурет – 2020-2024 жылдардағы қаржыландыру көлемі, млрд. теңге

2020-2024 жылдар аралығында Қазақстанның май саласы мемлекеттік субсидияларды, банктік несиелеуді, жеке және шетелдік инвестицияларды, сондай-ақ халықаралық қаржы институттарын қолдауды қоса алғанда, әртүрлі көздерден (185,2 млрд. теңге) қомақты қаржы алды. Бұл ресурстар өндірістік қуаттарды жаңғыртуға, экспортты дамытуға және қазақстандық

өнімнің халықаралық нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етті.

Май өнеркәсібін қаржыландыруды жақсартудың негізгі жолдарының бірі-капитал көздерін әртараптандыру. Тұрақты өсу үшін тек мемлекеттік субсидиялар мен банктік несиелерге сүйену жеткіліксіз. Саланы қаржыландыруды жақсартудың негізгі перспективалары мен мүмкіндіктерін қарастырсақ (2 кесте).

2 кесте – Май саласын қаржыландыруды жақсартудың негізгі бағыттары

Қаржыландыру бағыттары	Түрлері	Мәні мен мазмұны
Қаржыландыру көздерін әртараптандыру	Жеке капиталды және венчурлық қаржыландыруды дамыту	Салықтық жеңілдіктер немесе әкімшілік кедергілерді азайту сияқты жеке инвестициялар үшін қолайлы жағдайлар жасау саланың инвесторлар үшін тартымдылығын арттырады.
	Агробондтар және жасыл облигациялар	Аграрлық облигацияларды немесе "жасыл" облигацияларды шығару май секторындағы тұрақты және экологиялық таза жобаларға қаржыландыруды тартудың перспективалы құралы бола алады.
	Краудфандинг және краудинвестинг	Цифрлық платформалардың дамуымен краудфандинг және краудинвестинг арқылы жеке инвесторлардан қаражат тартуға болады.
Халықаралық ынтымақтастықты кеңейту және шетелдік инвестицияларды тарту	Стратегиялық серіктестерді тарту	Майлы дақылдарды өндіруге және өңдеуге мамандандырылған ірі халықаралық корпорациялармен өзара әрекеттесу бірлескен жобаларға және салаға капитал ағынының артуына әкелуі мүмкін.
	Халықаралық қаржы ұйымдарының бағдарламалары	Қазақстан ауыл шаруашылығын орнықты дамытуға бағытталған Дүниежүзілік банк, Азия Даму Банкі (АДБ), Еуропалық Қайта Құру және даму банкі (ЕКДБ) ұсынатын бағдарламаларға белсенді қатыса алады.
	Инвестициялық келісімдер және шетелдік инвесторлар үшін жағдайды жақсарту	Шетелдік инвестицияларды көбірек тарту үшін Қазақстан салық жеңілдіктерін, әкімшілік рәсімдерді оңайлатуды және меншік құқығының кепілдіктерін ұсына отырып, агроөнеркәсіптік секторда жұмыс істейтін шетелдік компаниялар үшін жағдайларды жақсарты алады.

Мемлекеттік қолдау құралдарын дамыту	Қайта өңдеуді қолдау үшін арнайы қорлар құру	Қайта өңдеу кәсіпорындарын қолдауға бағытталған арнайы мемлекеттік қорлар қуаттылықты жаңғыртуға және қосылған құны жоғары өнім өндіру көлемін ұлғайтуға ықпал етуі мүмкін.
	Ауыл шаруашылығы тәуекелдерін сақтандыру бағдарламасы	Ауа райының қауіптілігі мен өнімділіктің өзгергіштігі сала үшін маңызды мәселе болып қала береді. Ауылшаруашылық тәуекелдерін сақтандырудың мемлекеттік бағдарламасын құру фермерлер мен өңдеушілерге қолайсыз ауа райына байланысты шығындардан жақсы қорғануға көмектеседі, бұл инвесторлардың секторға деген сенімін арттырады.
	Технологиялық жаңартуға субсидияларды ұлғайту	Инновациялық жабдықтар мен технологияларды сатып алуға субсидиялау бағдарламалары кеңейтілуі тиіс. Бұл өндірушілерге шығындарды азайтуға және өнімнің сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін заманауи қайта өңдеу әдістеріне көшуге көмектеседі.
Қаржылық сауаттылықты және несиелердің қолжетімділігін дамыту	Фермерлер мен бизнеске арналған оқыту бағдарламалары мен кеңестер	Шағын және орта фермерлер мен қайта өңдеу кәсіпорындары үшін қаржыны басқару және бизнесті жоспарлау бойынша білім беру бағдарламаларын дамыту.
	Жеңілдетілген несиелерге қол жеткізуді жеңілдету	Коммерциялық банктер шағын және орта бизнеске несие беру шарттарын жеңілдетуді қарастыруы керек.
	Микронесие беру және корпоративтік қаржыландыру	Микроқаржыландыру, ауыл шаруашылық несиелік кооперативтерін құру және тиімді жұмыс істеу шағын өндірушілер үшін қаржыландыруға қолжетімділікті жақсартудың маңызды құралы бола алады.
Логистикалық және экспорттық инфрақұрылымды дамыту	Көлік инфрақұрылымына инвестициялар	Жолдарды, теміржол жолдары мен порттарды қоса алғанда, көлік инфрақұрылымын жақсарту өнім экспортына шығындарды қысқартуға мүмкіндік береді.
	Экспорттық хабтар мен кластерлер құру	Май өнімдеріне арналған мамандандырылған логистикалық және өндірістік кластерлерді дамыту өндіріс, сақтау және тасымалдау процестерін оңтайландыруға көмектеседі.
Тұрақты даму және экологиялық стандарттар	Тұрақты өндіріске көшу	Химиялық тыңайтқыштарды пайдалануды азайту, суды ұтымды пайдалану және көмірқышқыл газының шығарындарын азайту сияқты экологиялық таза өндіріс әдістерін енгізу тұрақтылыққа бағытталған инвесторларды тартуға көмектеседі.
	Органикалық өндірісті дамыту	Органикалық май өнімдерін өндіру жоғары экспорттық әлеуетке ие және экологиялық таза өнімдерге қызығушылық танытатын инвесторлардың назарын аудара алады.
Ескерту: авторлар дереккөздер бойынша құрастырған (Ауыл шаруашылығы министрлігі; Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің...) [17, 18]		

Талқылау

Қазақстанның май саласын қаржыландыруды жақсарту перспективалары капитал көздерін әртараптандыруда, шетелдік инвестицияларды тартуда, мемлекеттік қолдауды дамытуда және нарық қатысушыларының қаржылық сауаттылығын жақсартуда жатыр. Инфрақұрылымға, технологиялық жаңғыртуға және тұрақты дамуға инвестициялау саланы бәсекеге қабілетті етуге және оның инвесторлар үшін тартымдылығын арттыруға көмектеседі. Инновациялық қаржы құралдары мен сақтандыру бағдарламаларын енгізу ұзақ мерзімді перспективада саланың тұрақтылығы мен өсуін қамтамасыз етеді.

Елімізде саланың табысты дамуы үшін негізгі факторлар бар: ішкі нарық сыйымдылығының ұлғаюы, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың жүктелмеген қуаты, жұмыс күші. Елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында азық-түлік өнімдерін өндіру көлемін едәуір ұлғайтуға, импортқа тәуелділікті қысқартуға және қайта өңделген өнім экспортын арттыруға бағытталған саланы дамыту бойынша кешенді тәсіл талап етіледі.

Өндірістік қуаттылықты дамытуға, әсіресе майлы дақылдарды терең өңдеуге деген қызығушылықтың артуы саланың өсуіне және жеке инвестицияларға ықпал етеді. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз

ету, май өнімдері (өсімдік майлары, маргариндер, майлар және басқа да өнімдер) кез келген халықтың да, мал шаруашылығының да азық-түлік рационының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Сондай-ақ, жергілікті өндіріс арқылы өнімнің қолжетімділігі ішкі нарықтағы бағаны тұрақтандыруға және әлеуметтік маңызы бар тауарларға бағаның ауытқуын төмендетуге ықпал етеді.

Май саласы ауыл шаруашылығы секторында және жалпы Қазақстан экономикасында өнімге деген ішкі сұраныстың да, экспорттың әлеуетінің де арқасында маңызды орын алады. Ел қазірдің өзінде күнбағыс пен рапс майын Қытай, Ресей, Иран және Орталық Азия елдеріне экспорттап жатыр. Экспорттық әлеуетті дамыту елге валюталық түсімдердің ұлғаюына ықпал етеді және оның халықаралық аграрлық нарықтардағы позициясын нығайтады.

Бұл халықаралық нарықта өсімдік майларына сұраныстың артуына, сондай-ақ қайта өңдеу қуатын жаңарту және өндіріс тиімділігін арттыру мүмкіндіктеріне байланысты. Май саласы әлеуетінің дамыту ауыл шаруашылығының тұрақтылығын жақсартып және фермерлік шаруашылықтардың қажетті қаржылық қолдауымен астық сияқты дақылдарға тәуелділікті төмендетеді.

Қазақстанның май саласын қаржыландыруды жақсарту үшін перспективалар мен мүмкіндіктерді мемлекеттік қолдау, жеке инвестицияларды тарту, халықаралық ынтымақтастық және ішкі нарықтың тиімділігін арттыру тұрғысынан қарастыруға болады:

1. Агроөнеркәсіптік кешенді қолдаудың мемлекеттік бағдарламасын күшейту арқылы мемлекеттік қолдау мен субсидиялауды кеңейту, майлы дақылдар өндірушілер мен қайта өңдеу кәсіпорындары үшін қосымша субсидиялар мен салық жеңілдіктерін енгізу өндіріс көлемін ұлғайтуға және өндірісті жаңғыртуға көбірек инвестициялар тартуға көмектеседі.

2. Мамандандырылған қорлар мен мемлекеттік бағдарламалар арқылы саланы қолдау арқылы ұзақ мерзімді инвестициялық бағдарламаларды құру саланың тұрақты дамуы мен жаңғыртылуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, бұл оның бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

3. Жеңілдетілген несиелерге қол жеткізуді жеңілдету, яғни фермерлер мен өңдеу кәсіпорындарына жабдықтар мен технологияларды сатып алуға жеңілдетілген несиелер беру, бұл өндірісті жаңартуға және оның тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Қорытынды

1. Қазақстанның май саласын қаржыландыруды жақсарту үшін мемлекеттік қолдау шараларының, жеке және халықаралық инвестицияларды тартудың, сондай-ақ ішкі инфрақұрылымның тиімділігін арттырудың үйлесімі қажет. Бұл іс-шаралар саланың ішкі және сыртқы нарықтарда тұрақты өсуіне және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға жағдай жасайды.

2. Қазіргі уақытта бүкіл әлемде ГМО емес аймақтарды құру қозғалысы белсенді дамып келеді. Бүгінгі таңда мұндай аймақтар әлемнің 30-дан астам елінде бар, ең қатаң түрі – мемлекет деңгейінде гендік-модификацияланған дақылдарды өсіруге мораторий. Мұндай тыйым Венгрия мен Швейцарияда қабылданды. Қазақстанда экологиялық таза ауыл шаруашылығы өнімін өндіруші елдің имиджін сақтаудың маңыздылығын ескере отырып, мемлекет аумағында ГМО таралуын қатаң бақылауды белгілеу үшін шаралар қабылдау қажет. Бұл май саласын дамыту үшін де, республиканың халқы мен болашақ ұрпақтарының денсаулығы үшін де құнды.

3. Жүргізілген талдау негізінде авторлар несиелу шарттарын жақсартуды, мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктерін дамытуды және өндірістегі инновациялық технологияларды ынталандыруды қоса алғанда, осы мәселелерді шешу үшін бағыттар ұсынады. Сондай-ақ заңнамалық базаны одан әрі жетілдіру және салаға шетелдік инвестицияларды тарту үшін қолайлы жағдайлар жасау қажеттілігі қарастырылады.

4. Тиімді қаржыландыру Қазақстанның май саласының тұрақты өсуі мен бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы болып табылады. Май саласын қолдау бойынша ұсынылған шараларды іске асыру отандық кәсіпорындарды сапалы шикізатпен қамтамасыз етуге, өндірістік қуаттардың жүктемесін ұлғайтуға және республиканың экспорттық әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығы алқаптары белгіленген ғылыми негізделген нормаларға сәйкес пайдаланылатын болады, бұл май тұқымдарының өнімділігінің өсуіне және отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігінің артуына әкеледі. Сайып келгенде, бұл – ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымына оң әсерін тигізеді, жаңа жұмыс орындарын ашады, халықтың табысын арттырады, сондай-ақ елдің азық-түлік қауіпсіздігін күшейтеді.

Авторлардың үлесі: Есімхан Гүлдана Еркінқызы: әдебиеттерге библиографиялық шолу, деректерді тексеру, талдау және

жалпылау, зерттеу деректерін талдау және жалпылау үшін статистикалық әдістерді қолдану, қорытынды дайындау; Алыбаев Джапар Бузурманкулович: жарияланым жобасын пысықтау, зерттеу қорытындыларын, аннотациялар мен түйінді сөздерді шығара отырып, қысқаша қорытынды жазу; Сартанова Налима Телгораевна: мақаланың жоспарын, мазмұнын, әдіснамасын әзірлеу, деректерді тексеру, талдау және жинақтау, зерттеу барысында алынған деректерді бағалау, қорытындылар мен қорытындыларды дайындау және редакциялау.

Мүдделер қақтығысы

Барлық авторлардың атынан корреспондент-автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Aidarov, T.A., Ramashova, A.N., Daurbayeva, M.O., Mustafayeva, V.I. Perspective directions of economic cooperation between Kazakhstan and Uzbekistan in the vegetable oils segment. Bulletin of "Turan" University [Electronic resource].-2024. Available at: <https://www.vestnik.turan-edu.kz>. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-1-170-186> (date of access: 12.09.2024).

[2] Dhoundiyal, S., Kaur, A., Alam, A. Ecological and Economic Aspects of Oil and Fats // Oils and Fats as Raw Materials for Industry [Electronic resource].- 2024. Available at: <https://www.wiley.com>. <https://doi.org/10.1002/9781119910558.ch11> (date of access: 13.09.2024).

[3] Peddyreddy, S.R. Industrialagriculture: complication to solution [Electronic resource].- 2023. Available at: <https://www.uniselinus.education/sites/default/files/2023-11/sri%20moulika.pdf> (date of access: 13.09.2024).

[4] Lobova, S.V. Wireless future of the agrarian market as a basis of food security provision / S.V. Lobova, A.N. Alekseev, A.V. Bogoviz, J.V. Ragulina // Studies in Computational Intelligence. - 2019.- Vol.826.- P.975–981.

[5] Martin, W. The Free Flow of Goods and Food Security and Nutrition in the book Global Food Policy Report 2018 / W. Martin, D. Laborde.- Аккра: International Food Policy Research Institute, 2018.- P. 20–29

[6] Butakova, M.M., Borisova, O.V., Goryanskaya, O.A. Exports of Vegetable Oils to Asian Markets: Opportunities, Risks, and Prospects // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science [Electronic resource]. -2021. Available at: https://www.ui.adsabs.harvard.edu/link_gateway/2021E&ES..670a2045B (date of access: 12.09.2024).

[7] Бутакова, М.М., Горянинская, О.А. Экспортный вектор развития масложировой отрасли: региональный аспект [Электронный ре-

сурс]. – 2020.- URL: <https://www.10.14258/epb201968> (дата обращения 12.09.2024).

[8] Hadidi, M., Aghababaei, F., McClements, D.J. Sunflower meal/cake as a sustainable protein source for global food demand: Towards a zero-hunger world // Food Hydrocolloids [Electronic resource].-2023. Available at: <https://www.research.net>. <https://doi.org/10.1016/j.foodhyd.2023.109329> (date of access: 12.09.2024).

[9] Bobo, G., Nicolau-lapeña, I., Aguiló-aguayo, I. Conventional Oils and Oilseeds: Composition and Nutritional Importance // Oil and Oilseed Processing: Opportunities and Challenges [Electronic resource].-2021. Available at: <https://www.onkinelibrary.wiley.com>. <https://doi.org/10.1002/9781119575313.ch2> (date of access: 12.09.2024).

[10] Members' participation in the normal growth of world trade in agricultural products - Article 18.5 of the Agreement on Agriculture. Note by the Secretariat. Committee on Agriculture, WTO. G/AG/W/32/Rev.155 [Electronic resource]. - 2016. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/agriculture_art_18_oth.pdf (date of access: 12.09.2024).

[11] Шобы, Р.А. Обеспечение конкурентоспособности, качества и безопасности масложировой продукции стран ЕАЭС / Р.А. Шобы, Н.Г. Ромашкина, Н.Б. Рыбальского. – М.: НИА-Природа, 2023. – 142 с.

[12] Кажиева, Ж.Х., Жайлаубаева, Ш.Д. Анализ состояния и развития рынка растительных масел Восточно-Казахстанской области [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <https://www.vestnik.turan-edu.kz>. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2020-1-3-103-108> (дата обращения 12.09.2024).

[13] Ибрагимов, Я.М. Масложировая отрасль играет ключевую роль в развитии АПК Казахстана [Электронный ресурс].-2023.-URL: <https://www.informburo.kz/special/yadykar-ibragimov-maslozirovaya-otrasl--igraet-klyuce-vuyuroi-v-razvitii-apk-kazaxstana> (дата обращения 12.09.2024).

[14] Ибрагимов, Я.М., Ромашкин, Р.А. Состояние, вызовы и перспективы масложировой индустрии Казахстана в контексте евразийской интеграции [Электронный ресурс]. – 2023.- URL: <https://www.businesskenes.kz/ru/articles/mezhdunarodnye-transportnye-koridory-i-perspektivy-eksportno-importnoj-agrologicheskoy-ekosistemy-v-rossii/> (дата обращения 01.10.2024).

[15] Ауыл, орман, аңшылық және балық шаруашылығы статистикасы. Динамикалық қатарлар: майлы дақылдардың жалпы тұқымын жинау, майлы дақылдардың өнімділігі, негізгі дақылдардың нақтыланған егісалаңы. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы [Электрондық ресурс].- 2024.- URL: <https://www.stat.gov.kz/ru/indus>

tries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish (қаралған күні 01.10.2024).

[16] Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығы дақылдарын жалпы жинау. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы [Электрондық ресурс]. – 2024.- URL: <https://www.stat.gov.kz/> (қаралған күні:01.10.2024).

[17] Ауыл шаруашылығы министрлігі [Электрондық ресурс]. –2024. –URL: <https://www.gurk.kz/gu/ministerstvo-selskogo-hozyajstva-respubliki-kazahstan> (қаралған күні: 01.10.2024).

[18] Майлы дақылдарды қайта өңдеушілердің ұлттық қауымдастығы [Электрондық ресурс]. –2024.- URL: <https://www.eldala.kz/dannye/kompanii/12323-nacionalnaya-assotsiatsiya-pererabotchikov-maslichnyh-kultur> (қаралған күні: 17.09.2024).

[19] Ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеуді дамыту жөніндегі 2024-2028 жылдарға арналған кешенді жоспарды бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 ж. 28 маусымдағы №512 қаулысы [Электрондық ресурс].-2024.-URL: <https://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000512> (қаралған күні 17.09.2024).

References

[1] Aidarov, T.A., Ramashova, A.N., Daurbayeva, M.O. & Mustafayeva, V.I. (2024). Perspective directions of economic cooperation between Kazakhstan and Uzbekistan in the vegetable oils segment. *Bulletin of "Turan" University*. Available at: <https://www.vestnik.turan-edu.kz> (date of access: 12.09.2024) <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-1-170-186> [in English].

[2] Dhoundiyal, S., Kaur, A. & Alam, A. (2024). Ecological and Economic Aspects of Oil and Fats. Oils and Fats as Raw Materials for Industry. Available at: <https://www.wiley.com>. <https://doi.org/10.1002/9781119910558.ch11> (date of access: 13.09.2024) [in English].

[3] Peddyreddy, S.R. (2023). Industrial agriculture: complication to solution. Available at: <https://www.uniselinus.education/sites/default/files/2023-11/sri%20moulika.pdf> (date of access: 13.09.2024) [in English].

[4] Lobova, S.V., Alekseev, A.N., Bogoviz, A.V. & Ragulina, J.V. (2019). Wireless future of the agrarian market as a basis of food security provision. *Studies in Computational Intelligence*, 826, 975–981 [in English].

[5] Martin, W. & Laborde, D. (2018). The Free Flow of Goods and Food Security and Nutrition. In *Global Food Policy Report. Accra: International Food Policy Research Institute*, 28-29 [in English].

[6] Butakova, M.M., Borisova, O.V. & Goryaninskaya, O.A. (2021). Exports of Vegetable Oils to Asian Markets: Opportunities, Risks, and Prospects. IOP Conference Series: Earth and Envi-

ronmental Science. Available at: https://www.ui.adsabs.harvard.edu/link_gateway/2021E&ES.670a2045B (date of access: 12.09.2024) [in English].

[7] Butakova, M.M. & Goryaninskaya, O.A. (2020). Eksportnyi vektor razvitiya maslozhirovoi otrasli: regionalnyi aspekt [Export vector of development of the oil and fat industry: regional aspect]. Available at: <https://www.10.14258/epb201968> (date of access: 12.09.2024) [in Russian].

[8] Hadidi, M., Aghababaei, F., & McClements, D.J. (2023). Sunflower meal/cake as a sustainable protein source for global food demand: Towards a zero-hunger world. *Food Hydrocolloids*. Available at: <https://www.research.net>. <https://doi.org/10.1016/j.foodhyd.2023.109329> (date of access: 12.09.2024) [in English].

[9] Bobo, G., Nicolau-lapeña, I., & Aguiló-aguayo, I. (2021). Conventional Oils and Oilseeds: Composition and Nutritional Importance. Oil and Oilseed Processing: Opportunities and Challenges. Available at: <https://www.onkinelibrary.wiley.com>. <https://doi.org/10.1002/9781119575313.ch2> (date of access: 12.09.2024) [in English].

[10] Members' participation in the normal growth of world trade in agricultural products - Article 18.5 of the Agreement on Agriculture. Note by the Secretariat. Committee on Agriculture, WTO. G/AG/W/32/Rev.155 (2016). Available at: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/agriculture_art18_oth.pdf (date of access: 12.09.2024) [in English].

[11] Shoby, R.A., Romashkina, N.G. & Rybalskogo, N.B. (2023). Obespechenie konkurentosposobnosti, kachestva i bezopasnosti maslozhirovoi produktsii stran EAEU [Ensuring competitiveness, quality, and safety of oil and fat products in the EAEU countries]. *Moscow: NIA-Priroda*, 142 [in Russian].

[12] Kazhieva, Z.Kh. & Zhaylaubaeva, Sh.D. (2020). Analiz sostoyaniya i razvitiya rynka rastitel'nykh masel Vostochnokazakhstanskoi oblasti [Analysis of the state and development of the vegetable oil market in East Kazakhstan region]. Available at: <https://www.vestnik.turan-edu.kz>. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2020-1-3-103-108> (date of access: 12.09.2024) [in Kazakh].

[13] Ibragimov, Y.M. (2023). Maslozhirovaia otrasl' igraet kliuchevuiu rol' v razvitii APK Kazakhstana [The oil and fat industry plays a key role in the development of Kazakhstan's agro-industrial complex]. Available at: <https://www.informburo.kz/special/yadykar-ibragimov-maslozhirovaya-otrasl-igraet-klyuchevuyu-rol-v-razvitii-apk-kazaxstana> (date of access: 12.09.2024) [in Russian].

[14] Ibragimov, Y.M. & Romashkin, R.A. (2023). Sostoyanie, vyzovy i perspektivy maslozhirovoi industrii Kazakhstana v kontekste evraziiskoi integratsii [The state, challenges, and prospects of the oil and fat industry of Kazakhstan in the context of Eurasian integration]. Available

at: <https://www.businesskenes.kz/ru/articles/me-zhdunarodnye-transportnye-koridory-i-perspektivy-eksportno--importnoj--agrologisticheskoy-ekosistemy-v-rossii/> (date of access: 01.10.2024) [in Russian].

[15] Aul, orman, anghshylyq zhane balyq sharuashylyghy statistikasyńyń dinamikalыq qatarlar: mayly daqylardyn zhobaly tuqymyn jynu, mayly daqylardyn óndirishtıń negizgi daqylardyn naqtylgan egisalańy. Kazakhstannyń Respublikasy Strategiyalyq josparlau jáne reformalar agenttigińiń ulttyq statistika bürosy [Statistics of agriculture, forestry, hunting, and fisheries: dynamic series of oilseed crops, yield, and revised main crop planting areas]. Available at: <https://www.stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish> (date of access: 01.10.2024) [in Kazakh].

[16] Kazakstan Respublikasynda aul sharuashylyghy daqylardyn zhobaly jynaly [General harvest of agricultural crops in Kazakhstan]. Kazakhstannyń Respublikasy Strategiyalyq josparlau jáne reformalar agenttigińiń ulttyq statistika

bürosy. Available at: <https://www.stat.gov.kz/> (date of access: 01.10.2024) [in Kazakh].

[17] Aul sharuashylyghy ministrliги [Ministry of Agriculture]. Available at: <https://www.gurk.kz/gu/ministerstvo-selskogo--hozyajstva-respubliki-kazakhstan> (date of access: 01.10.2024) [in Kazakh].

[18] Mayly daqylardyn qaýta óndirisilerdiń ulttyq qaýymdastyғы [National Association of Oilseed Processors]. Available at: <https://www.el-dala.kz/dannye/kompanii/12323-nacionalnaya-associaciya--pererabotchikov--maslichnyh-kultur> (date of access: 17.09.2024) [in Kazakh].

[19] Aul sharuashylyghy óndirishti damytý jónindegi 2024–2028 jyldarğa arnalğan keshenli jospardy bekıtu turaly Qazaqstan Respublikasy Úkimetiniń 2024 jylǵı 28 maýsyndagy № 512 qaulysy [Resolution No. 512 on approving the integrated plan for the development of agriculture processing for 2024–2028]. Available at: <https://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000512> (date of access: 17.09.2024) [in Kazakh].

Авторлар туралы ақпарат:

Есімхан Гүлдана Еркінқызы – негізгі автор; Ph.D докторанты; А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті; 110000 А.Байтұрсынов көш., 47, Қостанай қ., Қазақстан; e-mail: guldana_esimhan@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0095-3018>

Алыбаев Джапар Бузурманкулович; экономика ғылымдарының докторы, профессор; «Экономика» кафедрасының меңгерушісі; Жүсіп Баласағын атындағы Қырғыз ұлттық университеті; 720033 Фрунзе көш., 547, Бішкек қ., Қырғызстан; e-mail: alybaev1963@mail.ru; <https://orcid.org/ID-0000-0003-0931-9846>

Сартанова Налима Телгораевна; экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Экономика және қаржы» кафедрасының профессорының м.а.; А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті; 110000 А.Байтұрсынов көш., 47, Қостанай қ., Қазақстан; e-mail: nalimas@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4342-1134>

Information about the authors:

Yessimkhan Guldana – The main author; Ph.D student; A. Baitursynuly Kostanay Regional University; 110000 A. Baitursynov str., 47, Kostanay, Kazakhstan; e-mail: guldana_esimhan@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0095-3018>

Alybaev Djapar; Doctor of Economic Sciences, Professor; Head of the Department of Economics; J. Balasygin Kyrgyz National University; 720033 Frunze str., 547, Bishkek, Kyrgyzstan; e-mail: alybaev1963@mail.ru; <https://orcid.org/ID-0000-0003-0931-9846>

Sartanova Nalima; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Acting Professor of the Department of Economics and Finance; A. Baitursynuly Kostanay Regional University; 110000 A. Baitursynov str., 47, Kostanay, Kazakhstan; e-mail: nalimas@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4342-1134>

Информация об авторах:

Есімхан Гүлдана Еркінқызы – основной автор; докторант Ph.D; Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы; 110000 ул. Байтұрсынова, 47, г.Костанай, Казахстан; e-mail: guldana_esimhan@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0095-3018>

Алыбаев Джапар Бузурманкулович; доктор экономических наук, профессор; зав. кафедрой «Экономика»; Кыргызский национальный университет им. Ж.Баласагына; 720033 ул. Фрунзе 547, г.Бишкек, Кыргызстан; e-mail: alybaev1963@mail.ru; <https://orcid.org/ID-0000-0003-0931-9846>

Сартанова Налима Телгораевна; кандидат экономических наук, доцент; и.о. профессора кафедры «Экономика и финансы»; Костанайский региональный университет им. А.А.Байтұрсынұлы; 110000 ул. Байтұрсынова, 47, г.Костанай, Казахстан; e-mail: nalimas@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4342-1134>